

FTAXP: 04.51.23.

<https://orcid.org/0009-0009-3530-864X>

Ертаев М.А.

әлеуметтану ғ.к., доцент. М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан

**КӨШП-ҚОНУШЫ ОТБАСЫ БАЛАЛАРЫН ОҚЫТУ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК
БЕЙІМДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЗЕРТТЕУ**

***Автор-корреспондент:** ertaevmuhametkarim4@gmail.com

Түйін: зерттеуде көшіп-қонушылардың балаларын қабылдаушы ел ретінде оқыту мен әлеуметтік бейімдеу теориясының пайда болуы мен дамуы мәселелері қарастырылды. Бұл үдеріс қазіргі кезде көші-қонға ғана емес, жалпы қоғам өмірінің ажырамас құбылысына айналған уақыт талабы. Оның себептері, көші-қон, ең алдымен, көшіп-қонушытардың өздері күрделі және кейде қайғылы мәселе болып көрінетіні белгілі. Әрине, бұл мәселе тіпті қабылдаушы елдер үшін де оңай емес. Бұл әлеуметтік институттар мен ұйымдар, әлеуметтік топтар және гетерогенді әлеуметтік топтар болады, олар қандай да бір жолмен оған тұрақты немесе уақытша тұруға көшкен адамдармен байланысты болады. Ересек көшіп-қонушылардың жұмысқа орналасу, жалақы, тұрғын үй, тіркеу, қарым-қатынас тілі, бейімделу мәселелерінде айтарлықтай қиындықтарға тап болуы табиғи нәрсе, бірақ олардың балалары да көптеген қиындықтарға тап болады. Олар, ең алдымен, жаңа әлеуметтік ортаға оқыту мен әлеуметтік-мәдени интеграциямен тікелей байланысты. Мінез-құлық пен мәдениеттің қарапайым ережелерін білу және қолдану маңызды роль атқарады. Оларды оқыту басты мәселеге айналады. Жалпы көші-қон туралы көптеген зерттеулер мен әдебиеттердің ішінде көшіп-қонушылардың балаларын оқыту және бейімдеу мәселелерін қарастыру өте маңызды. Бұл жағдай көшіп-қонушы балалардың жағдайын талдау көрсеткендей, оқыту және бейімдеу бойынша ең ауқымды жұмыс әлеуметтік қызметкерлерге түседі. Бұл мәселенің сипаты мен ерекшелігін және оны зерттеу әдістерін ескере отырып әрекет ету тиімді.

Кілт сөздер: көшіп-қонушылардың балалары, көшіп-қонушылардың балаларын бейімдеу, көшіп-қонушытар қауымдастығын бейімдеу, тілдік бейімделу.

MPHTI: 04.51.23.

<https://orcid.org/0009-0009-3530-864X>

Ертаев М.А.

к.социолог.н., доцент. ЮКИУ им.М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ ОБУЧЕНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ
ДЕТЕЙ МИГРАНТОВ В КАЗАХСТАНЕ**

***Автор-корреспондент:** ertaevmuhametkarim4@gmail.com

Аннотация: в исследовании изучены вопросы возникновения и развития теории обучения и социальной адаптации детей мигрантов как принимающей страны этот процесс стал в настоящее время не только миграцией, но и неотъемлемым явлением жизни общества в целом. Известно, что его причины, миграция, прежде всего сами мигранты, кажутся сложной и порой трагической проблемой. Конечно, этот вопрос непросто даже для принимающих стран. Это будут социальные институты и организации, социальные группы и разнородные социальные группы, которые каким-то образом будут связаны с людьми, переехавшими в него на постоянное или временное проживание. Вполне естественно, что взрослые иммигранты испытывают значительные трудности с трудоустройством, заработной

платой, жильем, регистрацией, языком общения, адаптацией, но их дети также сталкиваются со многими проблемами. В первую очередь они напрямую связаны с обучением и социокультурной интеграцией в новую социальную среду. Важную роль играет знание и применение элементарных правил поведения и культуры. Их обучение становится серьезной проблемой. Среди множества исследований и литературы по миграции в целом очень важно рассмотреть вопросы обучения и адаптации детей мигрантов. Данная ситуация показывает, что анализ состояния детей-мигрантов показывает, что наиболее масштабная работа по обучению и адаптации приходится на социальных работников. Эффективно действовать с учетом характера и специфики данной проблемы и методов ее изучения.

Ключевые слова: дети мигрантов, адаптация детей мигрантов, адаптация сообщества мигрантов, языковая адаптация

IRSTI: 04.51.23.

<https://orcid.org/0009-0009-3530-864X>

Ertaev M.A.

candidate of sociological Sciences, Associate Professor.

M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan

STUDY OF ISSUES OF EDUCATION AND SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN OF MIGRANT FAMILIES

***Correspondent-author:** ertaevmuhametkarim4@gmail.com

Abstract: The article discusses the emergence and development of the theory of education and social adaptation of migrant children as a host country. This process has now become not only migration, but also an integral phenomenon of society as a whole. It is well known that its causes, migration, and above all the migrants themselves, seem to be a complex and sometimes tragic problem. Of course, this issue is not easy even for the host countries. These will be social institutions and organizations, social groups and diverse social groups that will somehow be connected with people who have moved to it for permanent or temporary residence. It is quite natural that adult immigrants experience significant difficulties with employment, wages, housing, registration, language of communication, and adaptation, but their children also face many problems. First of all, they are directly related to learning and socio-cultural integration into a new social environment. Knowledge and application of basic rules of behavior and culture play an important role. Their training is becoming a serious problem. Among the many studies and literature on migration in general, it is very important to consider the issues of education and adaptation of migrant children. This situation shows that an analysis of the condition of migrant children shows that the most extensive training and adaptation work falls on social workers. To act effectively, taking into account the nature and specifics of the problem and the methods of its study.

Keywords: migrant children, adaptation of migrant children, adaptation of the migrant community, linguistic adaptation.

Кіріспе

Қазақстандағы заманауи көші-қон үдерістерін зерделеу кезінде белгілі автор Е. Ю. Садовскаяның еңбектерінде ерекше тоқталып кетеді [1,12-13]. Оның жұмысы әртүрлі көші-қон мәселерін зерттеуге арналған. Қазақстандағы көші-қон, бағыттар мен нысандардың өзгеру динамикасы көші-қон ағындары, мемлекеттік көші-қон саясаты ерекше назарға алынады. Жастардың көші-қон көңіл-күйін зерттеу тұрғысынан қазақстандық мамандар жүргізген 2018 жылы зерттеу ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-ң зерттеулері болды. Бұл мәселені зерттеудің сандық және сапалық стратегиялары шеңберінде көптеген әдістермен

жүргізілген байыпты социологиялық зерттеулердің нәтижеселері бар. Мұнда сауалнамалардың әр түрлі түрлері бар – жазбаша, сараптамалық, социометриялық, сұхбаттасу және фокус-топтар.

Зерттеулер көшіп-қонушылардың балаларын оқыту және әлеуметтік бейімдеу процесіне енгізілген барлық негізгі әлеуметтік қауымдастықтарды қамтыды. Бұл көшіп-қонушылардың балалары-орта мектеп оқушылары, олардың ата-аналары, мұғалімдері, өздері оқитын білім беру мекемелерінің басшылары және жергілікті тұрғындардың өкілдері. Мемлекеттік статистика және әртүрлі басқару органдарының деректері, сондай-ақ әлеуметтанулық зерттеулердің «сандық» материалдары жұмысымыздың негізгі дерекқорлық негізі болып табылады. Түрлі пікірталастарға келетін болсақ, біз, ең алдымен, сұхбат жанрларында, фокус-топтарда, социометриялық түрлі форматтағы әлеуметтанулық сауалнамаларда әлеуметтік қызметтер туралы ақпаратты жинау кезінде зерттеушілердің респонденттермен диалогтарын жатқызуға болады. Сонымен қатар, бұл диплом жұмысы зерттелетін әлеуметтік қауымдастықтарды талдау процесінде құрылған және олардың атынан жүргізілетін теориялық талдамалар. Оларда бір мәселе бойынша респонденттердің сәйкес келмейтін көзқарастары, көшіп-қонушы балаларды оқыту мен әлеуметтік бейімдеудің маңызды мәселелері бойынша олардың әртүрлі ұстанымдары салыстырмалы қарастырылады.

Әртүрлі әлеуметтанулық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесімен танысуды ұсынады. Осы мәселеден кейін көшіп-қонушылардың балаларының, олардың ата-аналары мен мұғалімдерінің, яғни олардың жиынтығы мен қарым-қатынасында зерттеудің негізгі объектісін бейнелейтіндердің қауымдастықтарының әлеуметтік сұлбасы сипатталып, талданады.

Негізгі әлеуметтік қауымдастықтардың талдауынан төрт маңызды және маңызды проблемалар туындайды, оларды қарастыру бір-бірін алмастырады. Бұлар:

- 1-шісі, көшіп-қонушылардың балаларының тілдік бейімделуі;
- 2-шісі, олардың білім беру қызметі;
- 3-шісі, осы әлеуметтік қауымдастықтың әлеуметтік-мәдени бейімделу үдерістері
- 4-шісі, көшіп-қонушылардың балалары оқытылатын мектеп ұжымдарындағы ұлтаралық, этникааралық толеранттылық, төзімділік мәселелері.

Көшіп-қонушылардың балаларын оқыту және әлеуметтік бейімдеу мәселелерін шешудің ең алдымен басқарушылық аспектілерін талдайды. Оны қарау барысында аталған мәселелердің әрқайсысы авторлардан барлық үш негізгі әлеуметтік қауымдастықтардың өзара әрекеттесуінің сипаты мен ерекшеліктерін анықтауды талап етті, сондықтан қойылған мәселелерді талдау, әдетте, көшіп-қонушылардың балалары, олардың ата-аналары мен мұғалімдерінің пікірі арқылы жүзеге асырылады.

Әлеуметтану ғылымында көшіп-қонушылардың балаларын оқыту және әлеуметтік бейімдеу проблемаларын қарастыру ешқандай маңызды емес, егер тарихта көшіп-қон құбылысы болмаса. Осыған байланысты барлық нәрсе соңғы шиеленісті уақытта ғана өзекті мәселе ретінде көбірек зерттелуді талап етіп отыр. Бұл жерде, шетелде көшіп-қонушылардың балаларын оқыту және бейімдеу мәселесін әлеуметтанулық зерттеу мәселесінің тарихына қысқаша тоқталып кету маңызды. Осылайша, біз американдық және еуропалық әлеуметтану туралы мәселелеріне көңіл бөлетін боламыз. Мұндай зерттеулердің алғашқы маңызды әрекеті өткен 19 ғасырдың бірінші-екінші онжылдығының басында американдық әлеуметтануда Чикаго әлеуметтану мектебінің аясында жүзеге асырылған поляк шаруаларының АҚШ-қа қоныс аудару процесін және осы елдегі көшіп-қонушытар қауымдастығының жұмысын зерттеу болды. Олардың зерттеу нысаны көшіп-қонушылар болды.

Томас және Ф.Знанецкий, осы мәселені игеруде көшбасшы болған, көшіп-қонушытар қауымдастығының ересек бөлігіне ғана емес, сонымен бірге ағылшын (американдық) тілін меңгеру және американдық мәдениетке интеграциялау проблемасы туындаған балаларға да қатысты қарастырған. Олар ата-аналарымен бірге оның балалары назарда болған. Оның

құрамына мектептер мен құрдастар қауымдастығы кірді, олардың арасында американдықтар ғана емес, АҚШ-та қоныстанған ондаған ұлттық-этникалық қауымдастықтардың өкілдері де болды [2,881-883].

Зерттеулердің авторлары көші-қонға жаппай бұқаралық, әлеуметтік демографиялық процесс ретінде баға береді. Зерттеу еңбектерінде көші-қон кеңістіктегі кез келген көшіп-қону және жедел өзгеріске ұшырап отыратын әлеуметтік-экономикалық ахуал да халықтың жаппай қозғалысын реттеп отыратын барынша ширақ әдіс-тәсілдердің бірі ретінде қарастырылады. Бұл сараптама көші-қонда көп факторлы деріс екендігімен түсіндіріліп, оның әр алуан елдердегі түсініктемесі нақты бір көріністермен белгіленеді де, бұл шетелдерде де, біздің елімізде де ғылыми тұрғыда беріледі. Негізінде салалық, аумақтық және әлеуметтік қайта орналастыру, айталық, бір қала немесе бір аудан, сонымен бірге тұтастай ел аймақтарында ғана мүмкін болады. Мұндай жағдайда жоғарыдағыдай көшіп-қонуды тудыратын себептер: өкімет органдарының шешімі, еңбек нарығындағы ахуалдың өзгеруі, барынша мол еңбекақы табуға ұмтылу, тұрған жеріне жақындық, некеге тұру және т.б. болуы мүмкін [3.49]. Бұл сараптамада көшіп қонушылардың балаларын әлеуметтік бейімдеуге ішінара ғана тоқталып кетеді.

Жалпы көші-қон мәселесі 1930 жылдары және одан кейін екінші дүниежүзілік соғысқа, оның қалыпты бейбіт өмірі аяқталғаннан кейін қалпына келуіне және осы кезеңде көшіп-қонушылардың ұтқырлығын тоқтатуға байланысты проблеманы зерттеуде ұзақ үзіліс болды. Алайда, 1960-1970 жылдардың басынан бастап, ол күшейген сайын көшіп-қонушытар мен көшіп-қонушытар қауымдастығын зерттеу қайта басталып қана қоймай, айтарлықтай өсті.

Американдық әлеуметтануда жинақталған көшіп-қонушылар мен олардың балаларының АҚШ қалаларының өміріне интеграциялану процестерін зерттеу тәжірибесі біздің заманымызда да өз маңызын жоғалтқан жоқ, дегенмен содан бері бұл елде ғана емес, Батыс Еуропаның көптеген мемлекеттерінде де көптеген зерттеулер жүргізілді. Олар соғыстан кейінгі кезеңде, әсіресе өткен ғасырдың соңғы үштен бірінде – осы ғасырдың басында, көшіп-қонушытардың қоныс аударуы күрт күшейген кезде жүргізілді. Батыс Еуропаның жекелеген елдерін алар болсақ, мысалы, Нидерландыда, көшіп-қонушылар бүгінде жалпы халықтың жартысына жуығын құрайды. Бұл өте үлкен көрсеткіш.

Зерттеу қызығушылығы тек ересек көшіп-қонушыларға ғана емес, сонымен бірге оның балалар бөлігіне де әсер еткені түсінікті – осы жерден туындайтын барлық мәселелермен: тұрғын үй-тұрмыстық жағдайлар, оқу, бейімделу, реципиент елдің жаңа әлеуметтік-мәдени ортасына қосылу және т. б. Соңғы 2021-2025 жылдар аралығында Еуропа елдерінде көшіп-қонушылардың балаларын оқыту проблемаларына қатысты бірнеше бағыттағы жұмыстарын атап өтуге болады.

Материалдармен әдістер

Теориялық талдау

Оқуға бейімделуі мектептегі мінез-құлықтың белгіленген нормалары мен құндылықтарын, жасөспірімдерді оқу және тәрбие қызметіне қосу ерекшеліктеріне, олардың сыныптан тыс жұмыстарға қатысуына байланысты. Әлеуметтік-психологиялық бейімделу сыныптастармен тұлғааралық өзара әрекеттесу үдерістерін, сынып ішіндегі байланыстардың құндылығы мен тереңдігін, олардың үйлесімділігін, қанағаттануын көрсетеді. Ал мәдени бейімделу оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың қабылдаушы қоғамның тарихы мен қазіргі өмірін білуіге, жасөспірімдер мен жастардың белгіленген мәдени форматтары мен үлгілерін ұстануға дайын болуы ретінде әрекет етеді. Бұл үдерістің екінші жағы - жергілікті жасөспірімдер мен жастар мәдениетіне қосылуы мен бірегейленуіне байланысты. Бұл көшіп-қонушылардың этникалық және тілдік ортасының өзгеруі аясында орын алатын табиғи үдеріс. Ресейдегі көптеген көшіп-қонушылар қауымдастығының

бейімделу стратегияларының маңызды ерекшелігі-олардың ерікті түрде бөлінуі. Бұл мәдениеттің, білімнің төмен деңгейіне байланысты және жергілікті қауымдастықтардан алыстауға, олармен интеграциялануға ұмтылғысы. Бұл өз кезегінде жергілікті халықтың көшіп-қонушылар қауымдастығына деген түрлі көзқарасын тудырады. А.В.Дмитриев және В.И.Мукомель атап өткендей: «этникалық көшіп-қонушылардың сегрегацияға алып келді. Кейде халықты ұлттық, діни, этникалық немесе әлеуметтік белгілері бойынша мәжбүрлі түрде бөлектеу, әсіресе ерікті, олар үшін әлеуметтік байланыстар мен желілерді, дәстүрлі мәдени ортаны жаңғыртатын буферлік ортаны құруды көздейді, бұл этникалық қауымдастықтарға тән, дәстүрлер, мәдениет, қалыптасқан мінез-құлық нормалары жергілікті тұрғындардан айтарлықтай ерекшеленеді». Яғни, классикалық мысал-қытайлықтар, әлемнің барлық мегаполистерінде өз қауымдастығында бірігеді.

Нәтижелер мен талқылау

Әлеуметтанулық зерттеулер орыс қоғамындағы көшіп-қонушылар қауымдастығының жағдайын сипаттайтын қиындықтарды анық көрсетеді. Юрий Леваданың сараптамалық орталығы («Левада орталығы») - бұқаралық сауалнамалар [жеке, телефон, пошта арқылы), сарапшылар мен саяси элита өкілдерінен тереңдетілген сұхбат алу, фокус-топтар және өзге де әлеуметтанулық әдістер негізінде алуан түрлі саяси, әлеуметтік, экономикалық, маркетингтік зерттеулермен айналысатын Ресейдегі ең ірі ғылыми-зерттеу орталықтарының мәліметтерінде елдегі көшіп-қонушылар қауымдастығына деген көзқарас негізінен сенімсіздікпен, дұшпандықпен, тітіркенумен және кейде қорқынышпен сипатталады. А.В.Дмитриев және В.И.Мукомель [4,85-86.] «көптеген имкөшіп-қонушытар қауымдастығының жағымсыз беделі қаншалықты нашар болса да, әлеуметтік маңызды тұрақтыға айналады» деп санайды. Социологтар мен зерттеушілер үшін «Левада орталығының» деректері Ресей қоғамындағы шынайы динамиканы, жасырын трендтер мен құндылықтардың өзгеруін түсіну үшін маңызды дереккөз болып табылады. Орталықтың ұжымы бұрын мемлекеттік ВЦИОМ [Бүкілресейлік қоғамдық пікірді зерттеу орталығы] [5] құрамында жұмыс істеген. Алайда, 2003 жылы мемлекет тарапынан ВЦИОМ-ды басқару тәртібі өзгерген соң, Юрий Левада бастаған ғалымдар тобы дербес, тәуелсіз ұйым ретінде бөлініп шықты. Левада орталығын кейбір ресейлік ғалымдар мен ұйымдар шетелдік агенттік ұйым деп те атайды.

Ең алдымен еңбек көші-қоны алыс шет елдер мен жақын шет елдерінен еңбек ресурстарын тартуға мүмкіндік береді, сұралғандардың үштен бірі жауап беруде қиындықтарға тап болғандығы айтады. Тартылған жұмыс күшіне деген көзқарасқа байланысты қоғамдық пікірді қалыптастырудың мұндай үдерісін ішінара жергілікті халыққа түсіндіреді: аймаққа еңбек көші-қонын шектен көп санын тарту бұл жерлерде тұрақтылыққа қауіп төндіруі мүмкін.

Қазіргі уақытта көші-қон саясаты, бір жағынан, елге көші-қон санын азайтуға, екінші жағынан, көшіп-қонушылар қауымдастығында және оларға қатысты болып жатқан жағымсыз процестерге қарсы тұруға бағытталған. Бірақ кез – келген жағдайда, біз иммиграция сол мемлекеттің өмірінің бір бөлігі екенін ұмытпауымыз керек. Көші-қон үдерістерінің маңызды құрамдас бөлігі - Ресейдегі көшіп-қонушылардың әлеуметтік топтарының көбеюі, оның маңызды элементтерінің бірі - білім беру. Ересек көшіп қонушылардың да, олардың балаларының да бейімделу үдерістерінің жақсы жағы оның тиімділігіне байланысты. Бұл жағдай Ресейдің нақты аймақтарының әлеуметтік саясатын ескеруін талап етеді. Бұл соңғы жылдары көшіп-қонушылар мен аймақтардың жергілікті тұрғындары арасындағы көптеген қақтығыстар жергілікті халықтың белгілі бір бөлігі тарапынан бірінші бейімделудің төмен деңгейіне және оларға теріс көзқарасқа байланысты болғандығы белгілі жағдай. Мұндай қақтығыстардың алдын алу мүмкіндігі балабақшалардың, мектептердің, қосымша білім беру мекемелерінің, спорт мекемелерінің, мәдениет, өнер мекемелерінің және т.б. табысты білім

беру және бейімделу қызметінің кері салдары болуы мүмкін. Олардағы бейімделуі өте күрделі және экономикалық, әлеуметтік-мәдени, білім беру факторлары мен проблемаларының жиынтығына байланысты. Олардың ішінде көшіп-қонушылардың қабылдау еліндегі/аймағындағы әртүрлі іс-шараларға сәтті қосылуына кедергі келтіретін тілдік кедергілер ең өзекті болып табылады. Басқа мәдени ортаға енгізудің қиындығы, көптеген адамдарға орыс тілін игеру қиын, мәдениеттің нормалары мен негізгі құндылықтары туралы түсініктердің болмауы, күнделікті өмірдің ерекшеліктері мен тұлғааралық қарым-қатынас нормаларын білмеу, оқушылар ұжымындағы және педагогикалық қызметкерлермен қарым-қатынастың қиындықтары, оқу материалын игерудің оңай шешілмейтін мәселелері-көшіп-қонушылар балалары кездесетін негізгі қиындықтар, әсіресе бастауыш және шағын орта мектеп. Мұның бәрі білім беру қажеттіліктерін, қызығушылықтарын, құндылық бағдарларын және білім беру мотивациясын қалыптастыруға ықпал етпейді, білім беру қызметіне бейімделудің әлсіз деңгейін анықтайды. Ата-аналары ел мәдениетіне нашар интеграцияланған және оны балаларға сіңіре алмайтын отбасыларда дүниеге келген. Бұл балалар мектептерде кемсітушілікке ұшырайды дегенді білдірмейді, деп сендіруге әрекеттер жасайды. Бірақ нақты жағдай басқаша.

Көші-қон үдерісіндегі аталған тұстардың біршама кемшілігі, адамдардың уақытылы әлеуметтік қорғалмауы және олардың азаматтық құқықтарының толық көлемде қамтамасыз етілмеуі. Одан басқа, ұйымдаспаған көші-қонға қатысушылар негізінде өздеріне немесе өздерінің жақын туыстарына сүйенуі керек деген қағидаға сүйенеді. Ал ең басты кездесетін кемшіліктер көші-қон үдерісіне қатысушылардың барған жерлерінде этникалық немесе саяси қысымға ұшырауына байланысты өз мақсат-мүдделерін жүзеге асыруға басқа да себептер жеткілікті. Ондай кезде адамдар өзінің өмірін, өзіне жақын адамдардың өмірін сақтау үшін қашып құтылуға мәжбүр болып, қандай да бір мүліктерін жинауға да уақыттары болмай қалуы мүмкін. Осындай проблемалардың әлеуметтік-саяси әсерлерін ескере келіп, бүгінгі күннің көші-қон ағымдарында ұйымдаспаған көші-қон үдерістері себеп болып отыр деп тұжырымдауға болады. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан заңнамасының отбасылық иммиграцияны көші-қон түрлерінің біреуі ретінде қарастыратынын атап өткен жөн. Көшіп-қонушы отбасының мүшесі ретінде, олардың ата-аналары мен асырауындағы балалары, сондай-ақ бұрынғы тұрған жерінде оларды асырауға міндетті болған, ата-анасы немесе қамқоршысы жоқ, кәмелетке толмаған бауырлары, сіңлі-қарындастары танылады. Сонымен, ұлттық заңнамада көшіп-қонушы отбасының құрамы жоғарыда аталған конвенциялардағыға қарағанда, біршама кең анықталған және белгілі бір жағдаяттарда кәмелетке толмаған бауырлары мен сіңлі-қарындастарын да қамтиды делінген Халықаралық Конвенцияда. БҰҰ алдында Мемлекеттер өз есептерінің өз елінде кеңінен танымал болуын және жұртшылыққа [соның ішінде балалар мен ата-аналарға) қолжетімді болуын қамтамасыз етуі керек. Нью-Йоркте болған жиында 1994 жылғы 16 ақпанда қол қойылып, 1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтары туралы Конвенция ратификацияланған. Бұл Конвенцияға Қазақстан толыққанды мүше.

Әлемдік көші-қон үдерісін сипаттасақ, 2010 жылы шамамен 10,6 миллион босып кетті. Тағы бірнеше миллионы [осыған дейінгі босқындар) өз елінен аулақ жерде азаматтығы жоқ немесе бас сауғалап жүргендер ретінде қалып отыр. Миллиондаған адам ерікті түрде өзге елдерден жаңа өмір мен мүмкіндіктер іздеп жүр. Сонымен бірге ерікті көшіп-қонушытардың көбі жақсы кмір іздеп өндірісі дамыған елдерге қоныс аударады. Демографтың айтуынша, соңғы жиырма жылдағы экономикалық және саяси толқулар мен жаһандану туындатқан мүмкіндіктер халықаралық миграцияны арттырды. 2010 жылы 214 миллиондай адам адам өзінің туған немесе азаматтылығын алған елінен тыс жерде өмір сүрді. Халықаралық миграцияға, негізінен, соғыс пен ашаршылық факторлары әсер еткенімен кейбір көшіп-қонушытар Оңтүстік Корея, Сингапур, Малайзия сияқты жаңа индустриалды елдерге экономикалық даму мен жұмысқа орналасу мүмкіндігін іздеп барады.

Бұл ретте артта қалған елден дамыған мемлекетке көшіп келгендердің көбі осы жайлылыққа ұмтылғаны есепке алынады. Еуропаның қуатты экономикасы батыстан өзге елдердегі еселеніп жатқан жұмыс күштеріне жұмыс орындарын көптеп ұсынады. Көшіп-қонушытар әдетте жас ер адамдар болатын. Бірақ қазіргі уақытта елін тастап кетушілердің жартысынан көбі – әйелдер мен қыздар. Олардың көбі - аналар. Негізінен, көршілес бай елдерде жұмысқа орналасып, баласын тәрбиелеп отырған отбасына, достарына, көршілеріне ақша жіберу мүмкіндіктерін іздейді. Көптеген елдер үшін көшіп-қонушытардың үйлеріне жіберген қаражаты негізгі табыс көзі болып саналады. Бір ғана 2009 жылдың өзінде көшіп-қонушытар отандарына, яғни дамушы елдерге 316 млрд. доллар салған. Бұл қаражат сол елдердегі миллиондаған адамдарға кедейліктен шығуға көмектесті. Алайда қазіргі экономикалық дағдарыс салдарынан түгел қоғам жапа шекті. Халықаралық минранттар ағымынан кімнің пайда тауып отырғаны әлі де белгісіз. Германия, Франция және Италия сияқты елдерде халықтың этникалық әртүрлілігіне байланысты жаңа мәселелер туындағанымен, дамушы елдерден келген жұмысшылар елдің экономикасына септігін тигізіп отыр. Пәкістан сияқты елдердің көшіп-қонушытарына төменгі деңгейдегі жұмыстар сұранысы жоғары болып отыр.» дейді [6.416-бет.], соңғы аударылған әлеуметтану негіздері кітабында. Соңғы дүниежүзілік Таяу Шығыстағы саяси шиеленістер мен қақтығыстар біздің елімізге Каспий теңізі мен Түркменістан арқылы заңсыз көшіп-қонушылардың легін шамадан тыс көбейтіп жіберуі де ықтимал. Олар жаңа тілдік [парсы тілдік] бейімделуді қажет ететіндігі белгілі.

Қазақстан үшін қандастарымыздың көшіп қонуы да миграция үдерісінің бір бөлігі болып табылады. Бірақ, көші-қон квотасы - көші-қон үлестемесі - атажұртқа көшіп келуші шетжұрттық қандас қазақтардың Қазақстан үкіметі белгіленген жыл сайынғы мөлшерлі саны. Соңғы жылдары бұл азайып келе жатыр. Түрлі себептермен шет жерлерде 5,0 миллионнан астам этникалық қазақ тұрады. Осы диаспораның тарихи жылдарынан бастап үкімет деңгейінде шешіле бастады. Содан бері қазақтарды шетелдерден бірте-бірте қайтарудың мемлекеттік бағдарламасы жасалып, жүзеге асырылып келеді. [7,209]. Көшіп келген қандастарымыздың балаларын әлеуметтік бейімдеу мәселесі, әсіресе ұзақ шет елден көшіп келген қандастарымыздың тілдік және әліппелік қиындықтары да оқыту барысында кездесіп отыратыны жасырын емес. Бұл үдерісте әлеуметтік жұмыс қызметкерлеріне ерекше көңіл бөлетінін үрдіс деп есептейміз.

Қорытынды

Көші-қон үдерісіндегі аталған тұстардың біршама кемшілігі, адамдардың уақытылы әлеуметтік қорғалмауы және олардың азаматтық құқықтарының толық көлемде қамтамасыз етілмеуі. Оларға әлеуметтенулік бейімделуіне көмек көрсету басты мемлекет тарапынан қатаң бақылануы қажет. Олар көбінесе, ұйымдаспаған көші-қонға қатысушылар негізінде өздеріне немесе өздерінің жақын туыстарына, таныстарына сүйенуі керек деген қағидаға сүйенеді. Ал ең басты кездесетін кемшіліктер көші-қон үдерісіне қатысушылардың барған жерлерінде этникалық немесе саяси қысымға ұшырауына байланысты өз мақсат-мүдделерін жүзеге асыруға басқа да себептер жеткілікті. Ондай кезде адамдар өзінің өмірін, өзіне жақын адамдардың өмірін сақтау үшін қашып құтылуға мәжбүр болып, қандай да бір мүліктерін жинауға да уақыттары болмай қалуы әбден мүмкін. Осы мәселелердің де әлеуметтік-саяси әсерлерін ескере келіп, бүгінгі күннің көші-қон ағымдарында ұйымдаспаған көші-қон үдерістері себеп болып отыр деп тұжырымдауға болады. Халықаралық көші-қон үдерістерінің күшейюі білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Көшіп-қонушы балалар жаңа көшіп келген мемлекетінің әлеуметтік орталарына бейімделу барысында тілдік кедергілерге, мәдени айырмашылықтарға, психологиялық қиындықтарға және әлеуметтік оқшаулануға тап болатындығы заңдылық. Бұл факторлар олардың оқу үлгеріміне ғана емес, тұлғалық дамуына да әсер ететіндігін ескерген жөн [8,9-11], [9,303-307], [10, 118-124].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тиімді бейімдеу жұмыстарының арқасында кешенді

түрде ұйымдастырылған жағдайда ғана оң нәтиже беретінін көруге болады. Атап айтқанда, тілдік қолдау бағдарламалары, психологиялық сүйемелдеу, ата-анасымен жүйелі жұмыспен қамту және мектеп ұжымының толеранттылық, толеранттық-төзімділік мәдениетін қалыптастыру маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік саясаттың тиімділігі, қол жетімділігі, педагогикалық қолдау тетіктері олардың қоғамдық ортаға толықтай бейімделуіне мүмкіндік береді. Келешекте осы бағыт бойынша кешенді бағдарламаларды жетілдіру, ғылыми зерттеулер жүргізу және практикалық тәжірбені кеңейту өзекті болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Садовская Е.Ю. Миграционные процессы и миграционная политика в СНГ. Москва. Прогресс, 2007. С.12-13.
2. Thomas W.I., Znaniecki F. W. the Polish Peasant in Europe and America: monograph. 2-nd ed. N.Y.: Knopf, 1927; Park R.E. Human Migration and the Marginal Man // The American Journal of Sociology, 1928. Vol. 33. № 6. P. 881-883.
3. Избанов М. Қазақстандағы көші-қон мәртебесі // Қазақстан көші-қоны бүгін және ертең. Семинар материалы. Астана, 2000. 49-бет.
4. Mukomel V.I. Labour migrants from the newly independent countries on the Russian labor market. Caucasian Science Bridge, 2019, Issue 1(3), pp. 85-86. ISSN 2658-5820
5. ВЦИОМ [Бүкілресейлік қоғамдық пікірді зерттеу орталығы) - Ресейдегі ең көне және ірі мемлекеттік социологиялық зерттеу ұйымы материалдары. <https://ru.wikipedia.org>
6. Дэвид Бринкерхоф, Роуз Уейтс, Сзан Ортега Әлеуметтану негіздері 9-басылым, Ұлттық аударма бросы, Астан 2018. 416-бет.
7. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. Алматы 2007. 209-бет.
8. Ертаев М.А. Еңбек және еңбекке жаңаша қатынастардың әлеуметтік мәні. //Социология ғыл.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған авторефераты, Түркістан, 2000. 9-11 беттер. <https://auezov.edu.kz/media/attachments/2022/03/18/20118-12466>
9. Ертаев, М. А. Әлеуметтану [Текст]: оқу құралы / М.А. Ертаев, С.М. Тасқымбаева, Ф. М. Қаратаева. Қарағанды: «BTL-KZ» ЖШС, 2022. 330 б. ISBN 978-601. 303-307 бб.

Reference liste:

- 1.Sadovskaya Ye.YU. Migratsionnyye protsessy i migratsionnaya politika v SNG. Moskva. Progress, 2007. S. 12–13.
2. Thomas W. I., Znaniecki F. W. the Polish Peasant in Europe and America: monograph. 2-nd ed. N.Y.: Knopf, 1927; Park R.E. Human Migration and the Marginal Man // The American Journal of Sociology, 1928. Vol. 33. № 6. P. 881-893.
3. Izbanov M. Kazakstandaǵy koshı-kon martebeıesi // «Kazakstan koshı-kony bugin zhzhene yerteñ» materialy seminara. Astana, 2000. 49 b.
4. Mukomel V.I. Labour migrants from the newly independent countries on the Russian labor market. Caucasian Science Bridge, 2019, Issue 1(3), pp. 85-86. ISSN 2658-5820 Источник: https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=1198&id=7717&printmode
5. VCIOM [Brkilreseylik qogamdıq pikirdi zertteu ortalıǵı) - Reseydegi eñ kone zhane iri memlekettik aleumettik zertteu uyımı materialdarı. <https://ru.wikipedia.org>
6. Brinkerhof D, Weyts P., Ortega S. Aleumettanu negizderi, 9-basmlım. Almatı: Ulttıq audarma byurosı, 2018 jıl - 464 bet. ISBN 978-601-7943-15-8. 460 bet.
7. Älewmettanwdıñ tüsındırme sözdıgi. 0 2743. Aleumettanudın tusındırme sozdıgi [Matin] / K. Biekenov M. Sadırova. Almatı: Sozdik-Slovar, 2007. 342
8. Ertaev M.A. Eñbek zhane enbekke zhanascha qatınastardın aleumettik mani. //Sociologiya ğıl.kand. ğılmi darezhesin alw ushin dayındalgan avtoreferatı, Turkistan, 2000. 9-11 better. <https://auezov.edu.kz/media/attachments/2022/03/18/20118-12466>
- Ertaev, M.A. Aleumettanu [Tekst]: oqu quralı / M.A. Ertaev, S.M.Tasqimbaeva,

Tasqimbaeva, F.M.Karataeva. Kararandı: «BTL-KZ» JSchS, 2022. 330 b. ISBN 978-601. 303-307 bb.

Жауапты автор туралы мәлімет [толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) **Ертаев Мұхаметкәрім Әбдікәрімұлы** - социология ғылымдарының кандидаты, «Саясаттану» кафедрасының доценті. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Зерттеу Университеті. Шымкент. Қазақстан. ertaevmuhametkarim4@gmail.com